

keztek biztosítani. A XIX–XX. század fordulóján Luca-nap reggelén még az ólban füstös botal, piszkafával vagy söprűnyéllal *mezglucázták*, megpiszkálták a tyúkokat. Közben ezt mondták: „*Nekünk sokat tojzatok, a szomszédnak kotlejtatok!*” Akadtak, akik hasonló célból söprűvel cirógatták meg a tyúkokat.

A karácsony előtti hetekben a betlehemező csoportok, karácsonyeste vagy újévkor a köszöntő, adománygyűjtő pásztorok jártak házról házra. Felsővárosban aprószentek napján a legények fűzfavesszőből font korbáccsal megvirgácsoltak mindenkit, de főleg az eladó sorban lévő lányokat. Közben ezt mondták:

„*Egészséges légy, keléses ne légy,
Jövő évben még frissebb légy!*”

Ha valamelyik lányt nagyon megütötték, azt dióval, almával engesztelték ki. A lányok között ilyenkor ez a mondas járta: aki a legtöbbet vert rájuk, az lesz a kérőjük. Aprószentek napja után a korbácsot elégették, mert azt tartották róla, hogy bajt, kelést okoz.

A karácsonyi ünnepkör utolsó napján, vízkeresztkor Székesfehérvár-Felsővárosban és Székesfehérvár-Palotavárosban is az 1920-as években még 13–14 éves fiúk jártak a kiugratható csillaggal háromkirályok képében köszönteni. A szerezcsen királyt alakító gyerek bekormozta az arcát. Így köszöntötte a ház népét:

„*Én szerezcsen király vagyok, napkeletről jöttem,
Ne csodálkozzatok, hogy megfeketedtem.*”

A háromkirályok köszöntését a házbeliek néhány fillérrel honorálták.

Lukács László

Betlehemek színes tárháza

A jelenkor néprajza és muzeológiája, következésképp a tárlatok és raktárak kincsei régóta alapkérdései az etnográfia tudáságazatának, a magyar néprajznak és a nemzeti örökség tartósítási hagyományainak. A szerzői-kurátori vallomás, amely egykor a kiállítás előkészítésében, rendezésében, bemutatásában, majd tekintélyes (angol és magyar nyelvű) katalógus összeállításában kapja meg méltó rangját, már nemcsak része magának a 156 oldalas, színes, gazdagon illusztrált kiadványnak, hanem tükrözi a kutató, a szaknéprajzi gyűjtő, az elemző, feltáró és a közismereti kincs piaci forgalmazására jutó szándékot is. A Néprajzi Múzeum tárgykatalógusainak sorában izgalmasan új színfoltként tűnt fel a *Betlehemek* kötet,¹ amely Szojka Emese és Daisy Hannah Foster közös munkája. Ránézésre nem gondolná még az érdeklődő sem, mennyi árnyalat, anyagféleség, fölhasználási mód, kreativitás, utánpótlás és rögtönzési lelemény, szemléletmód vagy tájegységi kulturális kód fér egy-egy ilyen témakörbe. Mint azt a szerzők is jelzik, a teljes gyűjteményben megtalálható több mint félszáz betlehemi tárgykörű anyag csupán válogatást tesz lehetővé, hisz gazdagsága

1 Szojka Emese–Daisy Hannah Foster: *Betlehemek*. A Néprajzi Múzeum tárgykatalógusai 25. Néprajzi Múzeum, Budapest, 2017. 156 oldal, magyar és angol ismertetővel, bevezetővel. Sorozatszerkesztő: Szarvas Zsuzsa.

és térbeli vagy idői horizontja messzebbre vezet, mint sejtenénk. De épp a vallomás, a restaurátori és kiállításrendezői szándék engedi belátni, mily dilemmák lakoznak e karácsonyi-ádventi népszokás múltjában, értelmezés-történetében és mai megjelenítésében.

Ide kapcsolódik ugyanis a dramatikus népszokások témaköre, a jelmezek, öltözetek, tárgyegyüttesek származási helye (némelyik olasz, francia, latin-amerikai, erdélyi, szlovákiai, tiroli, lengyel stb.), s nem utolsósorban ideje: a bártfai Szent Egyed-templom szárnyasoltára 1480 körüli, a római Szűz Mária-templomé 1291 körüli, és nápolyi iparművészeti figurák a XVIII. századból, cseh nyomatok a XIX. századból, vagy a templomi és népi betlehemek végtelen variánsai a középkortól napjainkig mind azt mutatják, hogy a folklórlenségek gyűjtésével párhuzamosan alakult ki az ünnepi alkalmakhoz köthető tárgykultúra átváltozása és ennek megismerés-története is. E nyomkövetésnek pedig maga a kutató is része, részese: a porosodó raktári példányok, miután rendszerezni és renoválni képesek lettek őket, mintegy maguktól kínálták a sokszínűség vállalását és feltárását is, a gyűjtemény kezelőjének szükséges előtanulmányaitól az összehasonlító elemzésekig, muzeológiai szempontoktól a vizuális jelentésközvetítés problémáig a legkülönbözőbb készítmények formájában.

E katalógus tehát nemcsak „lapozó”, színes tárháza egy tématerületi válogatásnak, hanem roppant igényes tipográfiával, elsőrangú nyomatokkal, szinte „sterilen” fényképezett tárgyvilággal illeszkedik a misztériumjátékok teológiai kérdései, a népéleti leírások folklórisztikai, a vallásos szándékú játékok vagy szertartáselemek megjelenítési problematikái közé. Az irodalomtörténet, a drámaköltészet, a gyermekjátékok tárgyvilága, a szakrális néprajz aspektusai, a szokáskutatás betlehemezési és bölcsőjárás, népi színházi és jelmezkutatási, bábtáncoltatási és papírfeldolgozási, liturgiátörténeti és nemzetiségi folklórkutatási részkérdései mind-mind háterszágát adták a válogatásnak, a megismerés és kiállítás, kultuszközvetítés és muzeológiai népszerűsítés anyagának. Helyet kell kapjon az antikizáló, a korai kereszténység, a renaissance, a barokk és rokokó, az újkori változatok széles köre, akár a templombelső társításával, akár a későbbi időkben a néprajzi fotóanyag mellékelésével, a viselettörténet vagy a készítési technikák variabilitásával, a kortárs megoldások (például a történeti, az egyházi, a kollégiumi diákság vagy az erdélyi-bukovinai parasztság körében föllelhető, a népi bábtáncoltató, a helyi templomot ábrázoló-utazó, a papírfelhasználással megoldott, vagy akár a fogyatékkal élők verzióiból kialakított) széles körének katalógizálásával, tipologizálásával és anyagminőségek vagy funkciók szerinti besorolásával.

Míthogy a válogatás a karácsonyi ünnepkörön belül is a legfontosabb tárgyegyüttest, a betlehemet és a bölcsőjárást, a kisjézus babafiguráját emeli ki, nem véletlenül kapcsolódott ez is össze a historikus figuralitás, az apostoli kortól a Szent Családot, Jézust, Máriát és Józsefet övező konvenciók, a mellékszereplők személyes világának egész kultikus művészetével, de ezen túl az irodalmi, szövegszerű, templomi vagy hordozható, asztali vagy vásári változatok elkülönítésével. Szojka Emese és Szacsavay Éva gyűjtései, a néprajzi és kultusztörténeti irodalom föltárásai előkészületei mellett kiemelt szerepet kapott a népéleti ábrázolások, a vizuális vagy tárgyi környezet, a templom vagy a lakás, a nyílt terekben és a szoborkompozíciókkal együttesen, vásárokon vagy polgári miliőben megjelenített betlehemek anyaga, továbbá ezek föltárásai munkái közben, a restaurálás idején előkerült anyagfelhasználási tapasztalat (szaloncukorpapírtól a kalendáriumlapokig, süteménydoboztól a textilmintafüzetig, kivágott nyomdai papírtól a Zsolnay-csempét mintázó borításig szinte minden verzió) egy sereg tárgytörténeti és festéstechnikai, famegmunkálási és miniatürizálási, szimbolizációs és fénytechnikai megoldás értékelésére is alkalmat adott.

Mindezekkel, továbbá a folklorisztikai-művelődéstörténeti háttérismeretekkel karöltve a szerzők jelzik a gyűjtéstörténet és restauráció-módszertan kiemelkedő szerepét abban, hogy a „népszokástárgy mibenlétének meghatározásához a tudományosság különböző ágain át vezető úton” lehetséges a nyelvészeti vagy irodalomtörténeti, népköltészeti vagy szókátszaki tudományok hangsúlyozása, de a kulturális antropológia szempontjainak a parttalanság felé vezető iránya helyett a szokásjelenség társadalmi funkciójának leírásában érdemlegesebb lehetne a karácsony fontos jelképeként használt tárgy „aktualizálható, érvényes” mivoltát a múzeumi gyűjtésben folytonossá váló esztétikai és közösségi összetartozást szimbolizáló aktualizálás alkalmazása (31. oldal).

A kötet részletező képanyaga, leíró katasztere anyagmeghatározási és funkcionális bemutatással párosított tárgykészletet tükröz három tematikus fejezetben: a *Házaló népszokás tárgyai – hordozható betlehemek*, a *Templomi típusú betlehemek* és a *Betlehemi kiegészítők és dísz tárgyak* körét kijelölve. Az ábrázolt tárgyi környezet, a miliő, a közelképek élénk anyagszerűsége itt is, mint a katalógus egészében a Néprajzi Múzeum új muzeológiai-múzeumpedagógiai törekvését jeleníti meg, éppenséggel tegnapi szövegköntösben, de a szaktudomány szigorúan mai eleganciájával.

A.Gergely András

HÍREK

Jászsági Civil Vándordíj, 2018. A *Jászsági Civil Vándordíjat* és a vele járó 200 000 forint elismerést kilencedik alkalommal ítélte oda „A Jászságért” Alapítvány Kuratóriuma. A 2018. évi *Jászsági Civil Vándordíjat* a Vándorfy János Honismereti Szakkör (Jászapáti) kapta. A Vándorfy János Honismereti Szakkör 1976-ban alakult. Alapításkor a céljuk az eltűnt tanyavilág emlékeinek, értékeinek megmentése, összegyűjtése volt. Tanyamúzeumot hoztak létre, s kiadványban jelentették meg az összegyűjtött anyagot. Kiadványsorozatot indítottak, évről évre aratónapot és más hagyományörző rendezvényeket szerveznek. 2006-ban elnyerték a *Jászapáti Városért* kitüntetést. 1995 óta tagjai a Jászok Egyesületének. A szakkör egykori vezetői: Berki István, Fehér Ferencné (ma dr. Suba Györgyné), Mihályi József. Jelenlegi vezetőjük Barta István. A szakkör közösségmegtartó és hagyományörző szerepe meghatározó Jászapáti város életében. A Vándorfy János Honismereti Szakkör eredményei és törekvései méltóak a támogatásra és a *Jászsági Civil Vándordíj* elnyerésére. A vándordíjat Jászapátin, a jászsági honismereti szakkörök hagyományos éves találkozásán, 2018. október 20-án, szombaton adta át dr. Dobos László, a Jászok Egyesülete elnöke.

* * *

A hazai állattenyésztés címere a szürke marha. A magyar szürke marha múltján és jelenén túl komoly jövő elé is néz – mondta Nagy István agrárminiszter a VI. Szürkemarha Fesztiválon. „A szürke marha a magyar állattenyésztés címerállata, megtestesíti mindazt, ami a magyarokat jellemzi: konok, szikár, küzd a túlélésért és győz” – fogalmazott a tárca vezetője. Szerinte amit a szürke marha megjelenít, abban benne van a magyar állattenyésztés minden gondja és baja is, de megmutatja, hogy képesek vagyunk megújulni és új piacokat nyerni. (MTI, 2018. aug. 13.)